

98.07 'Welbevinden, betrokkenheid en tevredenheid van kleuters en leerlingen in het basisonderwijs. Een draaiboek voor systematische observatie en -bevraging'

Promotor:

Dhr F. Laevers – K.U. Leuven

Datum publicatie:

juni 2001

Trefwoorden:

primair onderwijs, kwaliteit van onderwijs, evaluatie, motivatie

Samenvatting en resultaten:

Aan de basis van dit onderzoek lag de vraag van de overheid (cf. OBPWO-oproep 1998) naar een instrument waarmee de inspectie tijdens haar doorlichting de leerlingen kan bevragen naar hun welbevinden. Bij een kwaliteitscontrole zou de mening van de leerlingen niet mogen ontbreken. Een kwaliteitsvolle school zorgt er o.a. voor dat alle leerlingen zich goed voelen op school zodat ze optimaal kunnen ontwikkelen. Welbevinden in de school en tevredenheid over het schoolfunctioneren hebben immers een belangrijke impact op het leerproces, de motivatie en de resultaten.

Dit project heeft betrekking op leerlingen uit het basisonderwijs. Zeker voor het basisonderwijs is het betrekken van leerlingen bij de externe of interne evaluatie relatief nieuw.

Het onderzoek had als bedoeling valide en betrouwbare procedures en instrumenten te ontwikkelen voor de inschatting van 1) het welbevinden van de leerlingen, 2) de betrokkenheid van de leerlingen en 3) het klasklimaat. Deze procedures en instrumenten moeten inpasbaar zijn in het kader en de praktijk van de doorlichting door de inspectie.

Daarom werd een volggroep samengesteld van inspecteurs basisonderwijs en vertegenwoordigers van de Dienst voor Onderwijsontwikkeling en werd gestreefd naar een collaboratief onderzoeksopzet waarbij inspecteurs en onderzoekers van elkaar leren in de uitvoering van het project.

Een eerste fase bestond uit een literatuurstudie m.b.t. onderwijskwaliteit, interne en externe kwaliteitsevaluatie, klas- en schoolklimaat en welbevinden en betrokkenheid. Het CIPO-model en het 'Instrument schooldoorlichting basisonderwijs' van de Dienst voor Onderwijsontwikkeling staan hierin centraal.

Op basis van de literatuurstudie en het daarin geëxpliciteerde conceptueel kader werden de eerste versies van de instrumenten ontworpen:

- een *scanningsinstrument* voor het inschatten van betrokkenheid
- een *bevragingsinstrument* voor het inschatten van betrokkenheid
- een *bevragingsinstrument* voor het inschatten van welbevinden
- een *checklist* voor de inschatting van het klasklimaat

Deze instrumenten werden eerst uitgetest in drie scholen op basis waarvan ze konden worden bijgesteld. Vervolgens werd het instrumentarium parallel aan een doorlichting als aparte vorm van gegevensverzameling door de onderzoekers in drie andere scholen toegepast (gespreid over 3 netten en 3 provincies). De resultaten van deze tweede empirische ronde konden vergeleken worden met de vaststellingen die in die zelfde periode tijdens de doorlichting door het inspectieteam werden gedaan. Met het oog op de exploratie van de stabiliteit van de leerlingbevraging werd een nieuwe bevraging gepland een maand na de doorlichtingsperiode.

Deze planning werd echter gedwarsboemd: de werkdruk in het inspectiecorps leidde er toe dat de betrokken inspecteurs de samenwerking niet tot op het einde van het project konden volhouden. Daardoor konden een aantal empirische gegevens niet verzameld worden.

In het rapport worden voor elk van de betrokken scholen de resultaten van de verschillende bevragingen en observaties weergegeven en met elkaar in verband gebracht. Resultaten voor kleuters, leerlingen 1ste graad lagere school en leerlingen 2de en 3de graad lagere school worden afzonderlijk beschreven, waarna een vergelijking met elementen uit het doorlichtingsrapport wordt gemaakt. Van elke school wordt ook een algemeen profiel van de school geschetst.

In een laatste hoofdstuk wordt een horizontale analyse geboden van de klas- en schoolprofielen en worden de gegevens van de eerste én de tweede empirische ronde verwerkt. We geven hieronder kort de belangrijkste resultaten hiervan weer.

M.b.t. de scanningsprocedure voor betrokkenheid:

- Zowel de bruikbaarheid als de betrouwbaarheid van de Leuvense Betrokkenheidsschaal voor Kleuters (LBS-K) en van de versie voor Leerlingen (LBS-L) werd in dit onderzoek bevestigd: het is mogelijk om in minder dan 15 minuten 10 kinderen ad random te observeren en een score toe te kennen.
- Bij een steekproef van 330 kleuters, uit 33 klassen gespreid over 6 scholen, werd in ongeveer de helft van de klassen een goed tot zeer goed niveau van betrokkenheid vastgesteld.
- Wanneer gekeken wordt naar de ratio tussen het aantal kinderen per klas dat een hoge, resp. een lage score haalt, blijkt dat 8 klassen het behoorlijk goed doen (weinig spreiding), terwijl 9 er eerder zwak uit komen (grotere spreiding).
- Bij een steekproef van 590 leerlingen, uit 59 klassen gespreid over 6 lagere scholen, blijken de gemiddelde scores per school (van eerste tot zesde leerjaar) zeer dicht bij elkaar te liggen (ca. 3,5/5).
- De scholen verschillen wel sterker van elkaar wanneer we de klasgemiddelden vergelijken. Klassen kunnen onderling sterk van elkaar verschillen. De spreiding van de scores van de leerlingen lager onderwijs is ook opvallend groter dan in de kleuterklassen.

M.b.t. de bevraging welbevinden en betrokkenheid:

- Wat de bevraging van de kleuters van 4 jaar of jonger betreft, was het niet mogelijk een werkbare procedure te ontwikkelen
- Voor de oudere kleuters werd wel een bruikbare procedure ontwikkeld om hen te bevragen over hun welbevinden en betrokkenheid

- Voor de lagere school werden twee varianten van een bevragsinstrument ontwikkeld: één voor de eerste graad en één voor de tweede en derde graad.
- Op basis van de toetsafnames besluiten de onderzoekers dat uitspraken op het individuele niveau voorzichtig behandeld moeten worden: de correlaties die tussen twee afnames worden gevonden zijn op kindniveau niet sterk ($r = <.60$). Op het niveau van het klasgemiddelde vond men wel hoge correlaties ($r = >.85$).
- Bij een steekproef van 65 kleuters uit 5 klassen verspreid over 2 scholen, wordt voor de ene school een duidelijk overwicht gevonden van de positieve inschattingen (score 3 op een 3-puntenschaal), terwijl in de andere school het aantal lage scores duidelijk hoger ligt (scores 1 of 2 op een 3-puntenschaal). Bij een tekening van een activiteit konden de kleuters d.m.v. drie pictogrammen hun appreciatie uitdrukken: 'altijd leuk', 'soms leuk', 'nooit leuk'.
- Op basis van de resultaten bij een steekproef van 620 leerlingen verspreid over 3 scholen (van eerste tot zesde leerjaar), besluiten de onderzoekers dat een bevraging van leerlingen omtrent hun beleving van verschillende situaties op school, schoolspecifieke profielen oplevert die een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan het uitbouwen van kwaliteitszorg: zowel leemten en probleemgebieden, als positieve elementen worden via de bevraging van leerlingen geïdentificeerd.
M.b.t. de checklist 'klasklimaat':
- Voor de inschatting van het klasklimaat kozen de onderzoekers voor een checklist die door een observator, i.c. inspecteur, ingevuld moet worden. Het gaat om beschrijvingen van 5 dimensies waarvan de observator moet beoordelen of en in welke mate (middels een 5-puntenschaal) deze dimensie in de klas aanwezig is.
- Belangrijk voor dit onderdeel is dat we niet weten of het instrument betrouwbaar is: de medewerking van de inspectiegroep was op het ogenblik van de hiervoor vereiste gegevensverzameling opgeschort.
- Op basis van een eenmalige afname door de onderzoeker in 40 klassen verspreid over 3 scholen kan algemeen vastgesteld worden dat de gemiddelde scores voor klasklimaat in de lagere school op een iets lager niveau liggen dan in de kleuterklassen.

M.b.t. de samenhang tussen de gegevens:

- Wat de samenhang betreft tussen de resultaten van resp. de observatie en de bevraging van betrokkenheid, blijkt dat deze niet congruent zijn. De overeenkomst is het hoogst bij de kleuters, vervaagt in de eerste graad en is helemaal zoek in de tweede en de derde graad van het lager onderwijs.
- Wat de samenhang betreft tussen de resultaten van resp. de bevraging van welbevinden en de meting van klasklimaat, wordt een zelfde tendens vastgesteld.
De discrepantie tussen de resultaten van de scanning van betrokkenheid en de bevraging maken een reflectie noodzakelijk. De onderzoekers geven zelf een aantal denkpistes aan die we kort samenvatten:
- de denkpiste 'een van de beide of beide metingen zijn niet goed uitgevoerd' wordt niet aangenomen: gelet op de expertise en de ervaring van de onderzoekers lijkt het weinig waarschijnlijk dat voor dit onderzoek de scanning niet goed gebeurd zou zijn en er zijn voldoende aanwijzingen dat de kinderen zelf de vragen goed begrepen hadden
- de denkpiste 'het object van de beoordeling in de scanning en de bevraging verschilde' is plausibel: scanning van betrokkenheid geeft weer wat de intensiteit is van de activiteit die op dat moment wordt geobserveerd; de bevraging peilt niet naar de mate van concentratie van een kind tijdens een activiteit, maar peilt naar tevredenheid over een bepaalde activiteit (of

vak), waardoor de score gezien moet worden als een residu van een veel bredere waaier aan ervaringen; daarbij komt nog dat de tevredenheidsniveaus die de kinderen zelf uitdrukken mede bepaald worden door wat ze van de bevraagde context (activiteit, vak ...) verwachten en van de mate waarin ze voor die activiteit of dat vak al een zekere 'rijpheid' hebben ontwikkeld (wat voor iemand matig is kan door een ander als zwak worden gepercipieerd)

De conclusie die de onderzoekers hieraan verbinden is belangrijk voor de reikwijdte van dit onderzoek:

"Op zich valt niets af te dingen op wat kinderen over hun subjectieve beleving rapporteren. Maar in een oordeel over de kwaliteit van een leeromgeving lijkt het ons aangewezen niet de absolute niveaus van welbevinden of gerapporteerde interesse als belangrijkste resultaat te hanteren, maar wel te focussen op het profiel: welke onderdelen van de context en van de aanpak worden relatief hoog, resp. laag door kinderen gequoteerd. Die profielen leveren in feite onschatbare informatie op voor het evalueren van de door de school gedane inspanningen. De laagste moeten dan aanleiding geven tot het opzetten van verbeteracties" (p. 148).

De bruikbaarheid door de inspectie was een belangrijk element in dit onderzoeks- en ontwikkelingswerk. Om dat te waarborgen werd de hoger vermelde volggroep samengesteld van inspecteurs en vertegenwoordigers van de Dienst voor Onderwijsontwikkeling, die het project gedurende de hele looptijd zou opvolgen. In de loop van het onderzoek traden echter ontwikkelingen op die deze doelstelling raakten. Niet alleen werd de samenwerking omwille van de werkdruk in het inspectiecorps voortijdig stopgezet. Daarenboven werden de onderzoekers geconfronteerd met de vaststelling dat in het overheidsbeleid inzake kwaliteitszorg de focus van de inspectie zou moeten verschuiven naar 'meta-evaluatie' en de scholen moeten worden gestimuleerd om meer aan zelfevaluatie te doen en zelf kwaliteitsgegevens te verzamelen. Voor de hier ontwikkelde instrumenten houdt dat een aantal gevolgen in:

- Voor de bevraging van de leerlingen achten de onderzoekers het goed mogelijk dat deze aan de scholen zelf zou overgelaten worden. Ze waarschuwen evenwel voor beïnvloeding en sociale wenselijkheid en adviseren om de bevraging niet door de klastitularis maar door een collega te laten uitvoeren.
- Wat de scanningsprocedure betreft achten de onderzoekers het weinig waarschijnlijk dat de scholen vragende partij zijn om deze zelf uit te voeren. Een procesgericht kindvolgsysteem lijkt meer aangewezen.
- De checklist voor klasklimaat is volgens de onderzoekers in haar huidige vorm minder geschikt om geïntegreerd te worden in zelfevaluatie door scholen. Het onderzoeksrapport wordt afgesloten met een reeks aanbevelingen die we kernachtig weergeven:
- Gegeven het belang van participatie van kinderen in het kader van kwaliteitszorg, en de resultaten van het hier ontwikkelde bevragingsinstrument, rijzen nieuwe onderzoeksvragen m.b.t. de betekenis van de door kinderen gerapporteerde beleving van welbevinden, resp. betrokkenheid: de onderzoekers sturen aan op een kwalitatieve uitdieping hiervan in combinatie met een longitudinale opvolging.
- De onderzoekers bevelen aan om de scanning van betrokkenheid te integreren in de doorlichtingsprocedure van de inspectie.
- De onderzoekers bevelen aan om de scholen te stimuleren kinderen in de evaluatie van het klas- en schoolgebeuren te laten participeren.

- De onderzoekers achten het noodzakelijk om bij een grootschalig gebruik van de scanningsprocedure verder onderzoek te laten uitvoeren met het oog op de normering van de schaal.

- De onderzoekers pleiten ervoor om in het CIPPO-model een verdere differentiatie aan te brengen waarbij 'harde' van 'zachte' (zoals welbevinden en betrokkenheid) output onderscheiden wordt.

De stuurgroep is over het algemeen positief over het hier voorliggende rapport. Hoewel vanuit de inspectie niet wordt getwijfeld aan de waarde ervan, werd toch beklemtoond dat de werkdruk op dit ogenblik de integratie van een bijkomend instrumentarium moeilijk maakt.